

Wstęp

Śląskie środowisko socjologiczne związane z badaniami społecznych aspektów literatury i sztuki ma już swoją liczącą trzy dekady tradycję — jeśli za jej początek uznać książkę Aleksandra Lipskiego i Krzysztofa Łęckiego *Perspektywy socjologii kultury artystycznej* wydaną przez Wydawnictwo Naukowe PWN w roku 1992 w prestiżowej serii Metodologia Humanistyki (składały się nań dwa studia — Aleksandra Lipskiego *Sztuka a rzeczywistość potocznego doświadczenia. Świat Artystyczny jako przedmiot analizy socjologicznej* i Krzysztofa Łęckiego *Literatura jako fakt społeczny. O niektórych socjologicznych osobliwościach współczesnej kultury artystycznej*). Lipski (zresztą po opublikowaniu książki *Elementy socjologii sztuki*)¹ oddalił się nieco od zainteresowań socjologią kultury artystycznej. Łęcki w ciągu trzech dziesięcioleci wydał trzy monografie z zakresu socjologii literatury (*Św. Gombrowicz. Zinstytucjonalizowane formy komunikowania o literaturze. Socjologiczna analiza zjawiska; Inny zapis. „Sekretny dziennik” pisarza jako przedmiot badań socjologicznych. Na przykładzie „Dzienników” Stefana Kisielewskiego; Według Tukidydesa. Rozważania socjologa literatury nad „Wojną peloponeską*”), a także dwa artykuły-hasła jej poświęcone — w *Encyklopedii socjologii* i w *Przewodniku encyklopedycznym. Literaturze polskiej XX wieku*. Tematyka socjologicznych aspektów literatury i sztuki odżyła w młodszym pokoleniu badaczy. I tak opublikowano kilka pozycji zwartych (Paweł Ćwikła: *Boksowanie świata. Wzrywy ład społeczny na podstawie twórczości Janusza A. Zajdla; Region kultury. Stanisława Bieniasza bycie „u siebie”*; „Poznaj Żyda” — Antysemityzm wg Teodora

¹ A. Lipski, 2001: *Elementy socjologii sztuki. Problem awangardy artystycznej XX wieku*. Wrocław: Wydawnictwo Atła 2.

Jeske-Choińskiego; Paweł Ćwikła, Monika Gneciak, Kazimiera Wódz: *Class and Cultural Narratives: The Upper Silesian Case*; Piotr Kulas: *Turniej garbów. Problematyka tożsamości w twórczości Witolda Gombrowicza i Czesława Miłosza*; Maria Banaś: *Współczesne dystopie. Socjologia w powieściach Margaret Atwood*; Marcin Gacek: *Ukąszenie Monomacha. Konflikt pomiędzy Rzeczpospolitą i Moskwą w latach 1648–1667* i — podsumowując — jeszcze kilkadziesiąt artykułów, których autorami są (oprócz wymienionych wcześniej) m.in.: Karolina Wojtasik, Marcin Hylewski, Barbara Lewicka (ta ostatnia na prace związane z badaniami społecznych ram rewolucji w malarstwie amerykańskim w latach 2019—2023 otrzymała stypendia Programu Fulbrighta i Fundacji Kościuszkowskiej).

Zdarzało się, że socjologiczne „czytanie” literatury pięknej stawało się elementem znacznie szerszej zakrojonych badań empirycznych, jak choćby w programie SPHERE: „Space, Place and the Historical and contemporary articulations of regional, national and European identities through work and community in areas undergoing economic Restructuring and regeneration” (program realizowano w latach 2007—2011 w ramach Siódmego Europejskiego Programu Ramowego; kierownikiem projektu była prof. zw. dr hab. Kazimiera Wódz). Założenia projektu odwoływały się do koncepcji struktury doświadczeń (*structure of feeling*) Raymonda Williamsa (*Marxism and Literature*, Oxford 1977) i pomysłów Johna Kirka (*Classifying Matters*, „The European Journal of Cultural Studies” 2005, Vol. 10). Zarysowano tam obraz i ewolucję literackich i filmowych przedstawień Górnego Śląska po roku 1945. Zwięzłe streszczenie tych opartych na lekturze badań znaleźć można w dwu artykułach podsumowujących kilkuletnie socjologiczne eksploracje².

Nie będzie przesadą stwierdzić, że prace śląskiego środowiska socjologów i socjologów literatury zyskały pewien rezonans w środowisku naukowym. I tak profesor KUL-u dr hab. Arkadiusz Jabłoński w studium z zakresu socjologii literatury powiada: „Wśród polskich opracowań socjologicznych, z zastrzeżeniem, że oparte są one na własnych koncepcjach analitycznych, szczególnie mi bliskie są te autorstwa przedstawicieli związanych z Uniwersytetem Śląskim — Krzysztofa Łęckiego, Pawła Ćwikły i Piotra Kulasa”³.

Na przedłożony czytelniczce/czytelnikowi numer „Górnośląskich Studiów Socjologicznych” poświęcony problematyce socjologii literatury i sztuki składają się szkice reprezentujące różne perspektywy socjologicznego spojrzenia na dzieła, w których obraz rzeczywistości uchwycony został w formie literackiej, czy też —

---

² Zob. P. Ćwikła, K. Łęcki, 2013: *Literatura jako symboliczna (re)prezentacja*. W: *Zapomniane miejsca, zapomniani ludzie. Restrukturyzacja ekonomiczna a zmiana kulturowa*. Red. K. Wódz. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”; Eidem: *Świat przedstawiony Górnego Śląska — reprezentacje symboliczne regionu w obrazach: od socrealizmu do realizmu magicznego*. W: *Zapomniane miejsca, zapomniani ludzie...*

³ A. Jabłoński, 2017: *Zarys realistyczno-krytycznej koncepcji socjologicznej analizy literatury*. „Roczniki Nauk Społecznych”, t. 9 (45) nr 4, s. 91—92.

mówiąc szerzej — artystycznej. Mamy tu więc do czynienia z wnikliwą interpretacją zarówno esejów poświęconych bieżącym stanom kultury [Marcin Gacek: *Socjolog, socjologia, komentarz (na tle twórczości francuskiego socjologa Raymonda Arona)*], jak i powieści, w których współczesność przybiera z jednej strony kostium historyczny (Mikołaj Woźniak: *Współczesna powieść historyczna — stąd do starożytności*), a z drugiej — ilustrowana jest za pomocą dystopijnych wizji przyszłości [Maria Anna Banaś: *Jednostki — postawy — struktura społeczna (na przykładzie wybranych bohaterów dystopijnych powieści Margaret Atwood)*]. Są teksty podkreślające poznawcze walory samych treści (*światów przedstawionych*) wybranych dzieł literackich (Krzysztof Sztalt: *Pracowite dno sadzawki. Socjologia moralności a literatura piękna*), jak również zwracające socjologiczną uwagę na środowiska ich odbiorców (Monika Gneciak: *Saga „Zmierzch”, Internet i zmiana kulturowa. Uwagi z zakresu socjologii recepcji literackiej*). Czytelnicy i czytelniczki niniejszego tomu znajdą w nim ponadto propozycję wyjścia poza bliski nam krąg kulturowy, przekraczającego jednocześnie granice pomiędzy sztuką wysoką/ elitarną a tą, dla której właściwym miejscem manifestacji jest domena przestrzeni publicznej (Anna Barska: *Kultura i sztuka ulicy w Maghrebie na przykładzie Algierii i Tunezji. Zarys problemu*).

Całość uzupełnia dział *Varia*. Tu P.T. czytelnicy/czytelniczki mają okazję zapoznać się z efektami tego, jak duchowemu bogactwu praktyk religijnych wybranych społeczności krytycznie przyglądają się socjologowie empirycy. Praktyczny wymiar nauk socjologicznych reprezentowany jest także przez propozycję rozwiązań konkretnego problemu z zakresu polityki społecznej.

Polecamy również część niniejszego tomu zawierającą recenzję, w której teksty na temat prac poświęconych — ogólnie rzecz ujmując — pograniczu polsko-czeskiemu dopełnia polemiczna refleksja nad książką spajającą problem z pogranicza literatury, socjologii i historii.

Paweł Ćwikła

 <https://orcid.org/0000-0001-6912-0324>

Krzysztof Łęcki

 <https://orcid.org/0000-0003-4676-0120>